

TURKISH MOTHER LANGUAGE IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA**Osman Emin**

International Vision University –Gostivar, Republic of Macedonia osman_emin@hotmail.com

Abstract: In a world of constant technological development, education is to be thanked for individuals being able to comfortably communicate with each other. In order to provide a better living, communities are required to compare their educational system with the one in other countries and to continuously improve. Each country must develop its educational system so that it complies with the contemporary development of the community. For such a development, it has to analyze the education policy and develop an approach towards education. Before we compare the education system with that of other countries, we are going to examine the development of education in Turkish. In this regard, my aim is to compare the similarities between programs and appropriate training programs, to reveal differences and reach into the factors affecting the system.

Key words: education, mother tongue, education in Turkish,

ТУРСКИ МАЈЧИН ЈАЗИК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**Осман Емин**Меѓународен Универзитет Визион – Гостивар, Република Македонија
osman_emin@hotmail.com

Резиме: Стратешкиот развој и напредокот на една држава, несомнено, зависи од развојот и унапредувањето на целокупниот систем на образованието. Истовремено еден од основните приоритети на секоја земја е образованието на младите генерации и високиот квалитет на воспитно-образовниот систем на земјата. За да се проектира можното унапредување на образованието, неопходно е најнапред да се согледаат позитивните и негативните карактеристики на постојниот систем на образованието во нашата држава, преку негова сеопфатна анализа. Потоа би следувала глобална проекција на системот донесена на државно ниво, во која би се респектирале потребите на државата, досегашните позитивни традиции на постојниот систем и овозможување негова компатабилност со образовните системи на развиените земји. Ако образованието се смета за важен елемент кој ќе ги унапредува светските народи, тогаш каква е состојбата денес во наставата по турски јазик во Р. Македонија.

Клучни зборови: образование, мајчин јазик, образование и настава на турски јазик

1. ВОВЕД

Подигнувањето на квалитетот на образовните услуги е еден од најголемите предизвици на современото образование. Квалитетот на образованието е мерлива категорија и секоја земја треба да развива сопствени системи за мерење на излезните резултати на образовниот процес. Унапредувањето на квалитетот на воспитно-образовниот процес во сите степени треба да претставува врвен приоритет за секоја држава. За да се постигне образована генерација, таа треба да се развива и да се унапредува. Образованието треба да е една од најважните компоненти на државата. Образованието е срцевината на една држава и на државна егзистенција. Ако образованието е средство со кое се пренесуваат културите, тогаш неговата главна цел е да го пренесе културното богатство, општествените начини на живеење на младите генерации. Во овој случај секоја постапка на мислење и учење на секој народ настанува врз основа на мајчиниот јазик. Се подразбира дека јавното образование и при наставата на *мајчин јазик* важно е да се образуваат луѓето и со тоа да станат дел од оние кои размислуваат, критикуваат, од оние кои се дискретни, пристojни и согласни со тоа што го зборуваат, а преку тоа ќе се овозможи мајчиниот јазик да постигне успех во рамките на нашите училишта. *Мајчиниот јазик* игра важна улога при разбирање на тоа што се чита и се учи, како и прецизно и коректно да се пренесува тоа што се учи. Образованието е единствениот пат да се постигне висок стандард на живеење како поединец, да се развие и да се унапредува како општество. Образованието е сложен систем. Образованието продолжува надвор од просториите на училишната зграда, исто така пред и по училиштен период. Образованието е многудимензионален процес кој има општествено, културолошко, политичко и економско значење. Образованието исто така содржи и национален карактер. Најважниот елемент на националниот развој може да се обезбеди преку образованието. Образованието, во општото значење, е процес на образование на луѓето според одредени цели. Карактерот на човекот претрпува низа промени минувајќи низ овој сложен процес. Овие промени се приспособуваат со добиеното знаење, вештини, став и достоинство при процесот на образованието. Особено образованието е една од најопширните и најинтензивни сфери на општеството. Исто така, еден од основните стратешки приоритети на секоја земја е образованието на младите генерации и високиот квалитет на воспитно-образовниот систем на земјата.

Квалитетот на образованието е мултидимензионален концепт кој може да се мери преку различни квантитативни и квалитативни индикатори. Еден од најзначајните индикатори кои директно влијаат на квалитетот на образованието се добро формираните наставни планови и програми. Во „општеството кое учи“ што се стремиме да го создадеме, наставникот, од класичната улога на предавач, преминува сè повеќе во улога на подучувач кој го води ученикот и помага сам да го организира и раководи процесот на учење. Наставникот има улога да ги активира учениците, да развие кај нив желба и способност да научат како да учат, користејќи ја современата информатичка и комуникациска технологија. За примената на активните методи на учење се неопходни одредени предуслови од кои најважни предуслови се соодветни наставни програми, т.е. курикулуми. Новата улога на наставникот ја наметнува потребата од иновирање на наставните програми. Во нашата држава често програмите не се развиваат според компетенциите што наставниците треба да ги поседуваат, туку според други критериуми. Кога се зборува за подобрување на квалитетот и ефикасноста на образованието, подеднакво се мисли на планирањето, реализацијата и евалуацијата на образовниот процес. Овие елементи имаат централно место во образовната политика. Главна придобивка од тоа се напорите за иновирање на наставните планови и програми. Стратешкиот развој и напредокот на една држава, несомнено, зависи од развојот и унапредувањето на целокупниот систем на образованието. За да се проектира можното унапредување на образованието, неопходно е најнапред да се согледаат позитивните и негативните карактеристики на постојниот систем на образованието во државата преку изработка на негова сеопфатна анализа. Потоа би следувала глобална проекција на системот донесена на државно ниво, во која би се респектирале потребите на државата, досегашните позитивни традиции на постојниот систем и овозможување негова компатабилност со образовните системи од развиените земји. Ако образованието се смета за важен елемент кој ќе ги унапредува светските народи, тогаш каква е состојбата денес во наставата по турски јазик во Р. Македонија. Би сакал накратко да се осврнам врз развојот на наставата на турски јазик во државата.

Наставата на турски јазик има долго и длабоко минато. Р. Македонија е регион во кој се зборуваат повеќе јазици, живеат народи со различни религии и е разнкултурен мозаик. Како резултат на тоа, по Балканските војни, откако Македонија се одделува од Отоманската Империја започнуваат проблемите во образованието на турската националност. Според ова, многугодишниот политички авторитет се смени со миграциските бранови од 1938 и 1950-те години и истиот проблем продолжува до денес. Поради заминувањето, турскиот народ започнува да станува малцинство. Според истражувањето направено од страна на Матуситеб, група автори сметаат дека „културната интеграција, доселувањето, разновидноста на различните политички гледишта во малите групи, различната динамичност на живеење во селата и градовите, јазичната дилема на Турците при употреба на македонскиот и турскиот јазик ги компликуваше работите при утврдување на идентитетот на оваа група. Најважната причина на миграцијата беше затворањето на училиштата, културните домови, корпуси потребни за зачувување на националниот идентитет на Турците. Најголемиот и најтемелниот проблем што се среќава во тие години е образованието. Бидејќи човекот, ако не дојде до стабилност во образованието, постојано се соочува со миграција. На тој начин се намалува бројот на кадарот кај наставниците и учениците, и тој речесивен тек сè уште продолжува.“²⁰⁵

Но повеќејазичноста во една земја се прифаќа како општествен проблем. По 1944/45 година во Република Македонија продолжува наставата на четири јазици. Настава на македонски, на албански, на турски и на српски јазик. Системот на институции и училишта на турски наставен јазик во Македонија започнува со низа реформи почнувајќи од 1945 година. Во тој период да се постигне успех во областа на образованието било многу тешко. Било тешко бидејќи тоа не било продолжение на еден стар начин на учење, туку се поставувале камен-темелници на еден изгубен и долг пат. Како еден од најголемите претставници на образованието на турски јазик меѓу двете светски војни во Македонија е Абдулхаким Хикмет. Неговите дела, всушност, покажуваат и претставуваат дека: „Единствен континуитет во образованието на турски јазик може да се следи почнувајќи од периодот пред Балканските војни, па сè до првите години по Втората светска војна. Од методолошки и методички аспект, Хикмет претставува прв иноватор во наставата по турски јазик не само во Македонија туку и пошироко.“²⁰⁶

Во својата книга *Хамди Хасан* (Hamdi Hasan) истакнува дека „Абдулхаким Хикмет е еден од првите методичари Турци во Македонија, кој во тоа време наспроти дотогашните методи што воде кон пасивен однос, учење на памет, додека неговите учебници се така концентрирани што овозможуваат и поттикнуваат активен однос кон она што се чита.“²⁰⁷ Големiot деец на турското школство вложувал низа

²⁰⁵ Сулејман Баки, Бејтула Муча, Ѓонул Бајрактар и Осман Емин; *Проблеми и стратегии за решавање на проблемите во наставата во основно и средно образование на турски јазик во Македонија*, Матуситеб, Скопје, 2009, стр. 7.

²⁰⁶ Hamdi Hasan; *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1998, стр.121.

²⁰⁷ *Ибид.*, стр.121.

напори околу осовременување и модернизирање на наставата по турски јазик. Исто така Абдулхаким Хикмет, според поставените нови методи неуморно работел околу подготвување на учебниците. На ова поле работел вложувајќи многу труд и подготвил 17 учебници од разни предмети за основното образование. Тука треба да се нагласи дека во тој период посебниот однос на државата околу националностите, голем дел од учебниците се печателе надвор од државата, без авторски надоместок, дури и на своја сметка биле издавани учебници, бидејќи државата или тогашната кралска Југославија не посветувала повеќе внимание на образованието на националностите. Тој при подготовка на учебниците внимавал и посветувал посебно значење на методичката апаратура на учебниците. Може да се каже дека внимавал текстовите да бидат подготвени од елементарното кон сложеното, т.е. од простото кон посложеното или потешкото. Поради ваквите заложби и трудови на Хикмет, може да се претстави како борец на реформа на турскиот алфавет која траела дури пет децении и како единствен поборник на прашањето околу образованието на турскиот народ во државата дури и пошироко по Балканот. Хикмет, како резултат на сета своја работа, „со голема компетентност ги подготвувал првите турски буквари, албанскиот буквар и првите читанки по турски јазик кај нас во државата пред Балканските и меѓу двете светски војни“.²⁰⁸ Од оваа произлегува дека целта на методиката на наставата по предметот Турски јазик во основните и во средните училишта е да ја изложува и постојано да ја развива теоријата на наставата по турски јазик. Иселувањето од Р. Македонија во Р. Турција, ја нарушува националната рамнотежа и влијае од негативен аспект врз Турците кои живеат во Р. Македонија. Со иселувањето се намалува бројот на турските ученици, но сепак Турците продолжуваат да си ги чуваат своите идентитети и продолжуваат да покажуваат максимален труд во областа на културата и образованието. Најтемелен проблем на Турците во Р. Македонија е образованието. Според член 48, во Законот за основно и средно образование секој народ има право да се образува на својот *мајчин јазик*. Новиот закон на Р. Македонија, почитувајќи го меѓународното правило на ОН, го дава правото на образование на *мајчин јазик*. Но земајќи го предвид прашањето „Образование на *мајчин јазик* на народите“, може да се постави прашањето дали ова прашање содржи граници и до каде се растегнува таа граница. Приврзаноста на Р. Македонија со СФРЈ трае до 8 септември 1991 година, кога Македонија ја декларира независноста. Во 1991 година, кога се декларира независноста, настанале измени во животот на националностите, како и кај Турците. Во системот на образованието со новодонесениот закон наречен *Закон за унапредување на образовниот систем*, направени се некои измени во Законот на образованието во 1991 година. По овие измени, *целта на системот на образование на Македонија почнува да се дефинира како: „Да се гарантира иднината на децата, да им се даде правото на еднакви можности, да им се обезбедат можности за да остават богато наследство на државата. Исто така, учениците да се запознаат со своите потреби, карактеристики и општествени надежи, да им се помогне при формирањето лично мислење и донесување на сопствените одлуки“*.²⁰⁹

Наставата на турски јазик во Македонија, почнувајќи од 1944 година, поминува низ разни периоди и образовни системи. Во овој процес наставата на турски јазик во Р. Македонија претрпува низа застои и унапредувања. Иако Законот за образование предвидува целосна рамноправност, тој закон не се реализира доволно во однос на Турците и со тоа се прекршува законот за еднакви права. Ова претставува продолжение на тие тешкотии кои се одвиваат во турските училишта. Може да се каже дека овие проблеми не се од новиот период, туку имаат свое минато. Наставата на турски јазик е камен-темелник на турската националност. Затоа во врска со прашањето околу значењето на наставата на турски јазик треба да се направат низа истражувања. Од повоениот период до денес во Македонија нема објективни претпоставки за посериозна научно-истражувачка работа во областа на образованието на турската националност, во областа на методиката и наставните програми по предметот Турски јазик. Исто така по 1991 година се поставуваат нови задачи на образованието и воспитанието, што подразбира и нови задачи на наставните програми. По донесувањето на новата законска регулатива за основното и средното образование се следат нови реформи во воспитно-образовните сорджини (наставни планови и програми) и во организацијата на нови форми и методи на работата.

Во својата книга „Од буквар до универзитет, развојот на образованието во Македонија по ослободувањето“, *Киро Камберски* истакнува дека „со развојот на мрежата на основните училишта на македонски јазик биле отворени и училиштата на јазиците на малцинствата и другите народи што живеат во Македонија. Согласно народносната структура на населението, вакви училишта во нашата Република се отвораат на албански, турски и српско-хрватски јазик и тоа во сите оние места каде што имало

²⁰⁸ Hamdi Hasan; *Ибид*, стр. 123.

²⁰⁹ Сулејман Баки, Бејтула Муча, Ѓонул Бајрактар и Осман Емин; *Проблеми и стратегии за решавање на проблемите во наставата во основно и средно образование на турски јазик во Македонија*, Матуситеб, Скопје, 2009, стр. 7.

доволен број деца дораснати за школување. Бројот на овие училишта од година во година постојано се зголемувал.²¹⁰

Според Камберски, Президиумот на АСНОМ истовремено со мерките што ги преземал за консолидацијата и ширењето на мрежата на основните училишта на македонски јазик, преземал мерки и за отворање училишта на албански и на турски јазик, како и на српско-хрватски.²¹¹ Како пример може да се наведе дека во учебната 1944/45 година работеле 37 училишта со 3334 ученици и 49 наставници на турски јазик. Во учебната 1945/46 година бројот на турски училишта, наставници и на ученици е зголемен за скоро два и пол пати. Во оваа учебна година работеле 55 училишта со 6702 ученици и 125 наставника со настава на турски јазик продолжувале со настава. За само пет учебни години по ослободувањето бројот на основните училишта со турски наставен јазик се подигнал на 100 училишта со 12 621 ученик и 249 наставници. Напоредно со развојот на мрежата на четиригодишни училишта биле отворени и виши основни училишта, седмолетки и неполни гимназии, а од учебната 1950/51 и осмолетки. Во оние, пак, места каде немало доволно ученици, биле отворени паралелки со албански, турски и српско-хрватски наставен јазик при училиштата со македонски јазик (мешани училишта).

Во наредниот период доаѓа до натамошно ширење на школската мрежа, а со самото тоа и до забрзано зголемување на опфаќањето на школско обврзаната популација од редовите на албанскиот и на турскиот народ. Во учебната 1955/56 година веќе работеле 119 училишта со настава на турски јазик со 398 паралелки, 11 406 ученици и 346 наставници. Овој брз и несомнено успешен развојот на школството на народностите, како и другото школство, бил придружен со повеќе тешкотии и проблеми, меѓу кои најизразен бил проблемот од недостиг на стручно квалификуван наставнички кадар. Кон решавањето на овој проблем се пристапило веднаш по ослободувањето, преку организирање на учителски курсеви на албански и на турски јазик.

Повеќејазичноста во една земја се прифаќа како општествен проблем. По четиригодишната Втора светска војна 1944/45 години во Македонија продолжува наставата на три јазици. Настава на македонски, на албански и на турски јазик. Вообичаено, прашањето околу јазичната дилема има различна димензија. Денес во деветгодишното задолжително образование додека учениците од етничките малцинства го учат македонскиот јазик, се оддалечуваат од мајчиниот јазик. Ако еден јазик се негува и се чува од страна на народот, и во случај да се распадне татковината, ќе може благодарение на својот јазик да го сочува својот идентитет. Бидејќи јазикот продолжува да ги соединува поединците на тој народ и им овозможува да се сочуваат и одржуваат. Јазикот, особено мајчиниот јазик, е институција која ги сочинува, подобрува и ги негува сите заеднички вредности на општеството.

Како што вели турскиот поет со потекло од Скопје, *Jaxja Kemal Bejatlı (Yahya Kemal Beyatlı)*, „... турскиот јазик е таа врска која нè спојува како народ вечно. Оваа врска не се одвојува дури и ако границите на татковината може да се одвојат. Татковина е она место каде се зборува мајчиниот јазик, а таму каде што не се зборува мајчиниот јазик, не останува ниту трага од татковината. Душата и телото на татковината е турскиот јазик“.²¹² Според *Vatan ve Yalınırık (Vatan ve Yalınırık)*, „системот на институции и училишта на турски наставен јазик во Македонија започнува со низа реформи почнувајќи од 1945 година. Во тој период да се постигне успех во областа на образованието беше многу тешко. Беше тешко бидејќи ова не беше продолжение на еден стар начин на учење, туку се поставуваше темелник на еден изгубен пат. Не беше тешко да се формираат училишта, но најголеми тешкотии се претрпеа кога имаше мал број кадар на наставници. Откако се отворија турските паралелки во Скопје, наставничкиот кадар започна да посетува тримесечни курсеви. Во учебната 1944/45 година работела 37 училишта со настава на турски јазик и имаше 3334 ученици што посетуваа настава на турски јазик. Таа година имаше 55 наставници. Бројот на наставници се зголеми за 90% идната година. Откако започна наставата на турски јазик, се појави и потребата за книги. На тој начин првиот учебник на турски јазик (буквар) беше објавен 1945 година од страна на Ферид Бајрам. Во овој период, особено од 1951 година, се забележува активна дејност во објавување турски учебници за деца. Во 1953 година бројот на објавените книги се зголемува, во период од една година биле објавени 18 книги.“²¹³

Иселувањата од Македонија во Турција ја нарушуваат националната рамнотежа, влијаат од негативен аспект врз Турците во Македонија. Со доселувањата во Турција се намалува бројот на турските ученици. Особено во текот на Втората светска војна, Турците кои живеат во Македонија со своето учество во Народноослободителната војна се спротивставија на германската и на бугарската

²¹⁰ Киро Камберски; *Од буквар до универзитет, развојот на образованието во Македонија по ослободувањето*, Просветно дело, Скопје, 1994, стр. 77.

²¹¹ Киро Камберски; *Ибид*, стр. 77.

²¹² Kemal V. ve H.Yalınırık; *Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı*, İzmir, 1996, стр. 52.

²¹³ Kemal Vatan ve Hüseyin Yalınırık; *Ибид*, стр. 52.

окупација и дадоа важен придонес во ослободувањето на овие територии. На состанокот на АСНОМ одржан на 2 август 1944 година се разгледа и се прифати принципот на еднаквоста и на националните права. Во рамките на националните права, на прво место се најде развојот на образованието и културата на сите националности. Училиштата кои започнале со одржување настава на турски јазик, почнувајќи од 1945 година, воведувале настава од прво до четврто одделение, а потоа и до осмо одделение. Во новоотворените училишта не бил целосно обезбеден потребниот наставен кадар. Учителите се подготвувале на курсеви во траење од 3 месеци. Курсевите се одржувале низ сите краишта на Македонија, се оспособувале учители. Во декември 1944 година во Скопје се организирале курсеви за учители. Истовремено и во Струмица се организирал курс за турските учители. Познато е дека раководител на овој курс бил Кирил Божинов, Македонец по националност кој одлично го знаел турскиот јазик. Курсот го завршиле 18 лица и се стекнале со звање на привремени учители.

Според Абас(Abbas), „податоците кои се однесуваат на Турците кои ги посетувале курсевите во Скопје во 1945 година се следните: Во Скопје имало вкупно 134 лица од кои 112 машки и 22 женски. Курсот го завршиле вкупно 119 лица од кои 98 машки и 21 женско лице. Курсот не го завршиле вкупно 15 лица од кои 14 машки и 1 женско лице. Многу од тие учители за времена вечерните курсеви ги подучувале возрасните лица да читаат и да пишуваат. Притоа бил печатен и првиот учебник. Другите предмети се учеле по пат на диктирање. Наспроти сите тие тешкотии, турскиот народ во Македонија почнал да напредува со голема желба и големи одрекувања. Бројот на учениците и учителите во турските училишта во Македонија, во периодот од 1945 до 1996 година:

Табела 1

Бројот на учениците и учителите во турските училишта

Учебна година	бр. на училишта	бр. на ученици	бр. на наставници
1945-46	55	6702	125
1946-47	65	7280	123
1947-48	71	10 203	165
1948-49	71	10 722	163
1949-50	100	12 621	249
1950-51	100	12 493	237
1960-61	70	6410	168
1970-71	55	5617	203
1980-81	54	5362	225
1992-93	54	5172	289
1995-96	54	5612	229

Кога ќе се погледне горенаведената табела, ќе се забележи дека во учебната 1950-51 година бројот на учениците во активните училишта изнесува 12 493. За жал, поради одредени причини тој број е намален на 5612.²¹⁴ Еден од најболните резултати од масовните иселувања на Турците во 1952-53 година, беше влијанието на тие иселувања кои придонесоа за значителното намалување на бројот на учениците од турска националност. За жал, токму кога беше забележан еден брз развој во образованието на Турците, иселувањето кое се случува во 1954-55 година кон матичната земја, ги урна надежите за иднината на локалното население. Болната судбина негативно влијаеше врз бројот, како на учениците така и на наставниците, кој значително се намалува. Оваа негативна тенденција дури и денес продолжува. Во турските училишта и денес постојат проблеми во однос на обезбедување континуиран развој на јазикот и потребните книги. По Балканските Војни, врските со Р. Турција сосема се прекинати, така што Турците во Македонија остануваат без никаква помош во областа на образованието и културата.

Поради тоа се воведува образование без добро познавање на турскиот јазик. Изготвените учебници по пат на преводи изобилуваат со грешки. Терминолошкиот јазик бил штотуку научен, така што отсуството на квалитетни преводи било неминовно. Бидејќи преводите не се правеле од страна на стручни лица, биле направени многу крупни грешки. Тие грешки во книгите негативно влијаеја врз успехот на учениците. Во турските училишта, освен книгите по турски јазик, сите останати книги, всушност, се преводи направени од македонскиот јазик од кои се учи материјалот. Учебниците и граматиката по турски јазик се подготвуваа од страна на Турците. За време на еднoпартискиот систем 20 до 30 проценти од содржините на подготвените учебници (како на турски така и на македонски и

²¹⁴ Zerrin Bedri Abbas; *Makedonya'da Türklerin Eğitimi (1912-1996)*, Türk Dil Kurumu Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni, Bildiriler, Ankara, 1999, стр. 291.

наалбански) биле составени од теми за социјализам, Тито и за другите лидери-револуционери и написи на тие теми, како и од песни и раскази за партизаните. Во тој контекст во учебниците било нагласувано каде било слушната првата пушка, каде биле водени борбите против Германците и исто така биле наведувани хероите кои се бореле за националното ослободување на Македонија. Сето тоа им било раскажувано на децата секоја учебна година, како едно клише.

Главните цели во наставната програма биле децата да се развиваат во еден социјалистички дух! Во наставните програми на децата им се раскажувало за возвишеноста на социјалистичките земји и за тоа дека иднината на светот ќе биде составена од социјалистички општества. Главно се зборувало за братството и единството. Џорџ Кастелан (George Castellan), во својата книга под наслов „Историја на Балканот“ ги употребува зборовите „Балканот е буре барут, поле на двобои“. Турците што живеат во тоа буре полно со барут, во тоа поле на двобои, особено Турците од Македонија, живеат низа подеми, низа падови, доживеат низа тажни и низа убави денови (моменти), но и покрај сè не го забораваат своето националното битие, тие умееја свесно со свој личен придонес, да го бранат своето постоење. Успеаја да го сочуваат јазикот, културата, обичаите, образованието. Благодарение на тој придонес денес Турците постојат и со нови придобивки чекорат кон иднината. Во 1991 година Македонија прогласи независност. По независноста настанаа измени во Законот за основно и за средно образование во 1991 година. По овие измени целта на системот на образование на Македонија почнува да се дефинира како: *Да се гарантира иднината на децата, да им се даде правото на еднакви можности, да се обезбеди буџет за унапредување на умешностите на децата, т.е. да им се обезбедат можности за да остават богато наследство на државата. Исто така учениците да се запознаат со своите потреби, карактеристики и општествени надежи, да им се помага при формирање лично мислење и донесување сопствени одлуки.*

Образованието е доживотен процес. Постоенето на турските наставници во Р. Македонија покажува дека во Македонија постои и живее турската националност. Секако дека иднината на турската националност се наоѓа во рацете на наставниците. Наставникот не пренесува само некое знаење туку и благодарение на тоа знаење формира една образована генерација. Целта на ваквата примена е да се создаде генерација која размислува, бара, наоѓа, решава, анализира и синтетизира, истражува и дискутира.

Проблемите кои во последно време ги доживува општеството во образованието, економијата, па дури и во политиката неминовно се рефлектираат и во сферата на јазикот и културата на еден народ. Јазикот како заедничко средство за комуникација на секое општество нема својство на постојаност, односно нема статична структура. Тоа значи дека не останува ист онаков како што е создаден, туку безусловно трпи промени и неприкосновено се развива со текот на времето. Македонија како една мултикултурна и повеќејазична држава, неминовно се соочува со проблемот на влијанието на јазичните особености, што од една страна предизвикува и негативно влијание, односно деформирање на автентичниот јазик на народот што живее тука. Американскиот лингвист, Урил Вајнрајх (Urril Weinreich) на темата „Меѓусебниот однос на јазиците“, вели дека како резултат на наизменичното користење на два исти јазика од страна на едно исто лице се создава смеша од јазик. Кај моделот на јазичност, кој според различната структура е карактеристичен за Македонија, еден јазик почнува да продира во другите јазици (македонски, албански и турски), и покрај тоа што тој е сосема различен по својата структура.

Најголемото влијание и причината за отуѓувањето на јазикот се забележува во образованието на децата. Отуѓувањето на јазикот кај децата донекаде (повеќе или помалку) произлегува и потекнува од нивното живеење воедно мултикултурно општество. Сепак, една од најважните карактеристики на заедницата што живее на ова поднебје е тоа што таа успеала да ја негува својата култура, традиција и обичаите и конечно да ги сочува своите вредности и особености. Јазикот е највлијателното средство за пренесување на културното наследство, односно тој е основно ткиво на културните вредности во едно општество. Тој е емотивна врска која ги сплотува луѓето на еден народ. Единството на емоциите и чувствата помеѓу луѓето кои го зборуваат истиот јазик овозможува создавање на национална свест. Следствено на тоа, фактор кој ја пренесува целата културна акумулација, културното ткиво на човештвото е јазикот. Третирањето на емотивната димензија на човекот, развивањето на неговата мисловна сила, правење од него дел општествена и културна средина во која живее е во блиска врска со ефективно-функционалното образование на една нација. Од тие причини во образовните системи на сите земји се забележува дека се придава големо значење на изучувањето на мајчиниот јазик и дека се преземаат разни конкретни мерки како да се издигне нивото на квалитетот на тоа образование. Јазикот како основен извор на образованието и на наставниот процес претставува основа на националната култура. Образованието и наставата се развиваат благодарение на јазикот. Особено образованието, т.е. наставата на мајчиниот јазик во основното и во средното образование ја сочинува основата на сите предмети, бидејќи еден ученик со развиена мисловна структура, зголемена моќ на толкување и со рафинирано чувство и облагороден пречистен вкус успева да ги совлада и другите предмети. Ученик кој

почнува да перципира со силата на толкувањето, кога ќе го осознае нивото на оспособеност на мајчиниот јазик, тој почнува да ги осознава вредностите на националната и на универзалната култура.

Мајчин јазик како образовно-воспитен предмет во основното и во средното образование е основен и водечки. Знаењата што се стекнуваат преку мајчиниот јазик придонесуваат за изградување свест кај учениците за убавината и силата на мајчиниот јазик, за создавање љубов кон него и интерес на сите функции што ги поседува мајчиниот јазик во општествениот и во културниот живот. Знаењата од мајчиниот јазик придонесуваат за зголемување на општото интелектуално рамниште и за развитокот на мислењето кај учениците. Тие се подлога за успех во идната дејност на учениците и за нивното вклучување во животот. Улогата и спецификата на мајчиниот јазик е поголема затоа што тој се јавува во двојна функција. Од една страна е предмет на образование, од друга страна е средство на образованието, бидејќи со неговата помош учениците ги учат и сите други образовни предмети. Мајчиниот јазик како предмет на учење има суштествено својство. Имено, објект на учењето е јазикот. А јазикот и мислењето се во нераскинлива врска меѓу себе. Со јазикот како средство, човекот се оспособува да опишува, да апстрахира. За развивањето на тие способности кај учениците, важна улога има учењето на мајчиниот јазик.

Според група автори, „процесот на усвојувањето и учењето на мајчиниот јазик е долготраен. Овој процес зависи од физиолошките основи, развојните карактеристики, средината во која се движи и воспитните влијанија на родителите и други фактори кои влијаат врз развојот и формирањето на личноста, како и негувањето и воспитувањето на говорот. Врз основа на наведеното, детето уште од раѓањето изразува силна мотивација и учење на мајчиниот јазик.²¹⁵ Во предметот *Мајчин јазик*, учениците се здобиваат со основна јазична и литературна култура, усвојувајќи ги програмски дефинираните содржини од културата на говорот, почетно читање и пишување, културата на читањето и литературата, граматиката на *мајчиниот јазик*, усно и писмено изразување. Значењето на наставата по *мајчин јазик* во остварувањето на воспитно-образовните цели и задачи и во формирањето на комплетната личност на ученикот е големо и повеќестрано. *Мајчиниот јазик* има големо воспитно значење за моралното оформување на личноста. Современата настава по *мајчин јазик* бара програмските содржини да овозможуваат успешна реализација на образовно-воспитните и функционалните задачи за да може учениците да стекнат сигурна и објективна слика за светот околу себе.

Но знаеме дека реализирањето на целите по наставата на *мајчин јазик* употребувајќи го само учебникот не е доволна. Учебникот е само основа и пат за оформување на мислата на ученикот. Покрај учебник, се употребуваат разни енциклопедии, речници и други книги. Исто така, наставата по *мајчин јазик* се темели и на разни наставни литературни извори, методи кои се вредни не само за турскиот, за македонскиот и за албанскиот јазик туку за целокупната настава. Затоа предметот *Мајчин јазик* бара од наставникот голема будност, солидно познавање на јазикот и планска и систематска работа за негување и чување на неговата чистота и нормативност. Мајчиниот јазик како наставен јазик има голема значајна и одговорна функција во целокупниот воспитно-образовен процес во сите степени на образованието. Целокупната настава на мајчин јазик придонесува да се збогати учениковиот речник, да се негува културата на читањето, културата на усното и на писменото изразување да ги поттикнува учениците на најразлични говорни активности, врз кои ќе се надградува јазичната оспособеност на учениците и во наредниот период на школувањето. Знаеме дека учењето трае цел живот. За да можат цел живот да учат ефективно, учениците мораат најпрво да научат како да учат. Токму затоа наставната програма треба да претставува најзначајна појдовна основа од која ќе се раководат наставниците при планирањето, подготвувањето и изведувањето на наставниот процес.

На прашањето „Зошто да се учи и зошто училиште?“ одговорот сам по себе се наметнува, и тој гласи: „За младите да се развиваат како личности и подобро да се подготвуваат за животот и за творечкото дејствување.“ Оттука произлегува и второто прашање, „Со што да се оствари таа цел?, а одговорот е: „Со добро подготвени наставни планови и програми. Целта на наставата се остварува со помош на наставните програми. Поради тоа добро изработени наставни програми за наставниот процес отсекогаш биле многу важни. Од ова произлегува дека наставната програма е за тоа што и зашто се учи, по како и со што. Значењето на овие одредници е јасно: што – искажува кои содржини, зошто – нагласува дека во програмирањето мора да се одлучи кои намери, и со кои методи и техники треба да се оствари. Во денешни услови, кога програмите треба постојано да се приспособуваат и менуваат во согласност со барањата на времето, најмногу се погодени системите кои ги контролираат централните влади. Додека наставната програма е директен одраз на она општество во кое настанал и чии вредности ги претставува. Во програмирањето на наставните планови и програми мора да се гледа што ќе биде

²¹⁵Никола Петров, Ленче Гаврилска, Стојанка Ристовска, Милица Петровска; *Методски прирачник*, Просветно дело, Скопје, 1990, стр. 4.

утре, според истажувањето наставните програми мора постојано да се иновира и дополнува, и да одговара на прашањето: „што ќе биде утре“.

ЗАКЛУЧОК

Живееме во мошне сложени општествено-економски и политички услови, во време на транзиција и промени. Овој век е век на информатичко-комуникациската технологија, екологијата, менаџментот, но и на развојот на демократските процеси, претприемаштвото, мултикултурализмот. Затоа кадрите што се едуцираат во училиштата треба да се подготвуваат да се справат со сите овие предизвици. Наставата претставува основна и најважна воспитно-образовна активност во училиштата бидејќи преку неа учениците на најорганизиран најцелесообразен начин се здобиваат со знаења, умеања и навики од областа на науката, техниката, уметноста и здравствената заштита. Истовремено таа најмногу придонесува за развивањето на интелектуалните способности и претставува предуслов, извор и поттик за остварување и на другите особини на личноста на ученикот, како што се: општествено-моралните, работно-техничките, естетските и физичко-здравствените.

Наставата по турски јазик во Македонија почнувајќи од 1944 година поминува низ разни периоди и образовни системи. Во овој процес наставата на турски јазик во Р. Македонија претрпува низа застои и унапредувања. Ако не се направат напори за подобрување на образовните стандарди на турските ученици, по десет години повторно ќе го зборуваме она што сега го пишуваме во трудот. Турците во Македонија и другите помали етнички заедници покрај тоа што не можат да се интегрираат во општеството во исто време се и дискриминирани. Со помош на трудот сметавме дека со проблемите со кои се соочуваат Турците веќе би требало да бидат запознаени сите етнички заедници кои живеат во Р. Македонија.

Може да се каже дека турската етничка заедница е многу тивка и изгледа незаинтересирана во поглед на образовните проблеми. Не само партиите на власта, не само партиите во опозиција туку целата турска етничка заедница треба да покаже поголем интерес и револт во однос на запоставувањето на оваа заедница во рамките на образовниот процес. Иако со Уставот е гарантирано правото на образование на мајчин јазик во основното и во средното образование, за жал, во разни општини имаме различни аршини на примена на ова право. Со ова можам да кажам дека во ова демократско општество ние, Турците, сме маргинализирани, нашите права се минимизирани и ако ги споредиме нашите позиции од претходниот период, можеме да констатираме дека Турците во Р. Македонија по 2001 година станаа граѓани од трет ред. За крај би сакал да кажам дека минатото не може да се измени, но иднината можеме да си ја подобриме. Заедничката иднина е клучното прашање околу кое би требало сите да се соединиме, да ги истакнеме и кажеме нашите проблеми и состојби во кои се наоѓаме, сè со цел тие да бидат констатирани за да може во иднина да ги бараме начините за нивно решавање. Ние сите се залагаме за една просперитетна, демократска и побогата Македонија. Држава во која секој ќе се чувствува како граѓанин од прв ред и ќе може да го зачува својот идентитет, култура, јазик, религија, каде ќе се искористат сите можности на државата за повалитетно образование за сите.

ЛИТЕРАТУРА

- Кирилица

1. Вилотијевиќ, Младен. Дидактика, преземено и адаптирано: организација на наставата, Скопје, 1999
2. Вилотијевиќ, Н.и Вилотијевиќ, М.Иновације у настави, „Школскакњига“, Београд, 2007.
3. Киро Камберски; *Од буквар до универзитет, развојот на образованието во Македонија по ослободувањето*, Просветно дело, Скопје, 1994.
4. Никола Петров, Ленче Гаврилска, Стојанка Ристовска, Милица Петровска; *Методски прирачник*, Просветно дело, Скопје, 1990.
5. Попоски, Киро. Програмирање на воспитно-образовниот процес, Скопје, 1999.
6. Попоски, Киро. Училишна докимологија, следење, проверување и оценување напостигнувањата на учениците, Китано, Скопје, 2005.
7. Попоски, Киро. Современи сфаќања за проверувањето и оценувањето на постигањата на учениците, Мис, Скопје, 1996.
8. Сулејман Б., Б.Муча, Ѓ.Бајрактар и О.Емин; *Проблеми и стратегии за решавање на проблемите во наставата во основно и средно образование на турски јазик во Македонија*, Матуситеб, Скопје, 2009.

- Латиница

1. Akyol, Hayati. Programına Uygun Türkçe Öğretim Yöntemleri, Kök Yayıncılık, Ankara, 2006.
2. Demirel, Özcan. Kurumdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme, Pegem Yayınları, Ankara, 2000.
3. Demirel, Özcan. İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
4. Djordjevic, Jovan i Potkonjak, Nikola. Pedagogija, Naucna kniga, Beograd, 1983.

5. Gojkov, Grozdanka. Dokimologija, priručnik, Triton, Vršac, 2003.
6. Hamdi Hasan; *Makedonya 'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan*, Birlik Yayınları, Üsküp, 1998.
7. Kemal V. ve H. Yaltırık; *Makedonya 'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı*, İzmir, 1996.
8. Ormrod, E. Jeanne. Human Learning theories, Principles And Educational Applications, Merrill Publishing Company, Ohio, 1990.
9. Oliva, F. Peter. Developing the Curriculum, Scott, Foresman and Company, Boston, 1988.
10. Rosandić, Dragutin. Metodika književnog odgoja i obrazovanja, Školska Knjiga, Zagreb, 1988.
11. Senemoğlu, Nuray. Öğrenme Ürünleri ve Eğitimi, MEB Yayınları, Burdur, 2009.
12. Statistical Yearbook; *Statistical Office Of The Republic Of Macedonia*, Skopje, 1997.
13. Statistical Yearbook; *Statistical Office Of The Republic Of Macedonia*, Skopje, 2007.